
Marlies Averdijk
Marion Keiren
Gösta Lodder &
Marion Sluis-Keyzer:
'Het schoolvak Nederlands'
1991

Op vrijdag 27 september 1991 vond voor de vijfde keer de conferentie 'Het schoolvak Nederlands' plaats. De organisatie was deze keer toevertrouwd aan het Instituut voor de Lerenopleiding van de Universiteit van Amsterdam. Steun gaven de VALO-M, de Nederlandse Taalunie en een zestal verenigingen, waaronder de VON.¹ De locatie was die van de Hogeschool Holland in Diemen.

De deelnemers aan de conferentie krijgen te zijner tijd de congresbundel thuisgestuurd. Voor alle anderen, die niet aan de conferentie konden deelnemen, volgen hieronder samenvattingen van een aantal lezingen.

'Verslag van actuele ontwikkelingen in onderzoek, beleid en onderwijspraktijk',² dat moest de conferentie bieden aan docenten Nederlands in het voortgezet onderwijs. Daartoe waren veertig lezingen geprogrammeerd, ingedeeld in stromen. De onderscheiden stromen waren achtereenvolgens:

- Literatuur I
- Literatuur II
- Taalbeschouwing
- Nederlands in het IBO
- Nederlands in het MBO
- Basisvorming en keuze schoolboek
- Spreken en luisteren
- Bovenbouw HAVO/VWO
- Computerondersteund Nederlands.

Thematisering en samenhang aan de ene kant en voor elk wat wils aan de andere kant, dat was het streven van de organisatoren. De pre-

sentaties van één stroom bijwonen of her en der een lezing volgen, het kon allemaal. En in de wandelgangen was er voor het eerst een uitgeversmarkt. De presentaties duurden steeds een uur. Daarvan mocht de spreker een half uur aan het woord zijn; de rest van de tijd kon worden besteed aan vragen en discussie.

Om een tamelijk breed overzicht te kunnen geven van wat er zoal werd gepresenteerd, hebben we voor vier verslaggevers gekozen. Van alle lezingen in de MBO-stroom, behalve die van haarzelf, doet Marion Sluis-Keyzer verslag. Zij is werkzaam in het BBO en hield zelf samen met Guus Terrahe een lezing over leren telefoneren voor kantoor (voor MEO, KMBO en BBO). Gösta Lodder was als zaalvoorzitter aanwezig bij de stroom over de computer en Nederlands. Hij zag dus alles van de presentaties aldaar. Een mooie gelegenheid om er meteen verslag van te doen. Marlies Averdijk, die Nederlands studeert aan een NLO, koos enkele lezingen volgens de hap-snap-methode. Datzelfde deed Marion Keiren. Ze geven hieronder hun samenvattingen.

Marion Sluis
Een fanatiek MBO-klasje

De MBO-stroom had dit jaar voor het eerst een plaats binnen de conferentie. Het is altijd spannend of zoiets aanslaat. Welnu, het lokaal waarin de MBO-lezingen werden gehouden was het enige lokaal waarin de tassen bleven staan in de pauzes. Er ontstond een MBO-klasje, dat gezamenlijk de 'lessen' volgde. Het was dus een succes.

Vernieuwing in MBO-schrijfonderwijs?

Mariet Koolen-van Goch deed verslag van een onderzoek dat zij gedaan heeft naar de retoriek en de praktijk van schrijfvaardigheidsonderwijs in het MBO. Uit dit onderzoek kwam naar voren, dat de geobserveerde docent zijn onderwijs als vernieuwend bestempelde, maar dat hij in de praktijk alleen maar oefeningen liet invullen.

Aan de hand van dit voorbeeld wilde de spreekster alle betrokkenen duidelijk maken dat het les geven op een MBO-school heel specifieke kennis en vaardigheden vereist. De bezoekers van de lezing onderschreven deze stelling volmondig, maar zij betwijfelden of een onderzoek dat gebaseerd is op de observatie van één willekeurige docent, dit echt aantoonde.

Nederlands als tweede taal in het MBO

Daarover ging de workshop van Rob Musters en Annemarie van de Berg. Beiden zijn betrokken bij het ontwikkelen van de *Zestien plus reeks*: materiaal voor het onderwijzen van Nederlands als tweede taal voor niet meer leerplichtige allochtone cursisten, die willen doorstromen naar een beroepsopleiding.

Het tot nu toe ontwikkelde *Zestien plus* materiaal is bestemd voor doorstroming naar de primaire beroepsopleidingen. De sprekers wilden erachter komen of dit materiaal ook bruikbaar is voor het MBO, of dat daarvoor nieuw doorstroommateriaal ontwikkeld moet worden. Die vraag bleef onbeantwoord, aangezien veel toehoorders het bestaande *Zestien plus* materiaal niet kenden. Over het werkmiddel, dat de sprekers voorstelden, werden wat losse opmerkingen gemaakt.

De presentatie verliep tamelijk ongestructureerd; de sprekers wilden graag reacties van de luisteraars, maar omdat daaraan geen conclusies werden verbonden, bleef alles nogal in de lucht hangen.

Taalbeschouwing, lezen en schrijven

Helmut Stubbe zette uiteen hoe hij te werk gaat om MEO-cursisten bij het eindexamen goede brieven te laten schrijven. Stubbe gaat uit van een groepje teksten over een bepaald onderwerp. Bij het bespreken van de teksten gaat hij in op de formele, de semantische en de pragmatische aspecten van de teksten. Daarna volgt een functionele schrijfopdracht over dit onderwerp. Zo combineert hij onderwijs in lezen, taalbeschouwing en schrijven.

Deze lezing was over het algemeen heel boeiend. Het is interessant om je voor te kunnen stellen hoe een collega de jou bekende lesstof aanpakt en waarom hij dat zo doet.

Tekst, beeld en geluid

Peter van Staple wilde laten zien dat het gebruik van audiovisuele media behoort tot de grondslag van de menselijke cultuur, het leren waarnemen en observeren van de werkelijkheid, het denken over de werkelijkheid, de ontwikkeling van het bewustzijn en mogelijkheden van expressie en presentatie.

Tijdens de lezing kregen we boeiende, verrassende films te zien. Maar de vraag voor alle aanwezigen bleef: wat kun je met dit materiaal doen in het onderwijs? Na afloop wist eigenlijk niemand waarom deze lezing was ondergebracht bij de stroom MBO.

Gösta Lodder

Met enthousiasme achter de computer

COO voor woordenschat en zinsbouw

In de bijeenkomst over twee computerprogramma's, gepresenteerd door Hans Akkersdijk, waren de deelnemers actief en enthousiast bezig achter de computers. De twee programma's leenden zich daar goed voor.

Bij het programma *Metro Nederlands* moet de (onderbouw)leerling een traject afleggen met de metro. Volgende stations bereikt hij door onderweg allerlei taalspelletjes op te lossen. Ieder bereikt station levert een letter op, waarmee een codewoord geraden moet worden. De leerling kan hulp en aanwijzingen krijgen tijdens deze reis naar een grotere woordenschat. Een leuk spelletje. Een zinvolle context aanreiken bij het zoeken naar woordbetekenissen kan in deze programma-opzet niet. Verder is het helaas een gesloten programma. De leerkracht kan dus niet zelf een woordpakket invoeren, dat hij nodig heeft voor een specifieke groep leerlingen.

Een programma waarbij de leerkracht wel zijn eigen stof kan invoeren is *Zoek de zin*. De bedoeling is dat leerlingen leren goede Nederlandse zinnen te construeren. Ze moeten daar-

toe een gegeven aantal woorden in de syntactisch correcte volgorde plaatsen. Dé correcte volgorde, want in deze beginversie is slechts één antwoord juist; ambigue zinnen kom je dus niet tegen. Zo kleven er nog wel wat bezwaren aan dit prototype. De ontwerper noteerde ijverig alle op- en aanmerkingen, dus er valt nog wat te verwachten. In ieder geval maakte *Zoek de zin* een goede indruk tegenover bestaande 'reconstructie-programma's': een duidelijke schermopbouw en consequente knoppenbediening, kortom: de makers zijn leerlingvriendelijk bezig.

Voorspellend lezen met de computer

Tiddo Ekens en Dick Prak van de SLO ontwikkelden in opdracht van het PRINT-project een leerstofpakket voor het IBO, waarin leerlingen voorspellend lezen oefenen met de computer. Zij gebruikten daarbij het raamwerkprogramma *Gesloten vragen*.

Ekens betoogde dat er in Nederland niet goed wordt omgesprongen met ontwikkeltijd en -geld. Ekens en Prak zijn een jaar bezig geweest met de ontwikkeling van het programma en hebben wel wat kennis en ervaring rond software-ontwikkeling opgebouwd. Maar nu is de subsidiekraan dicht en kan het werk naar hun mening niet écht afgemaakt worden. Aan het programma zoals het er nu ligt kan nog veel veranderd, verbeterd en verfraaid worden, bij voorbeeld in de besturing en de schermrepresentatie van langere teksten. Niettemin voor de congresgangers een nuttige bijeenkomst.

Spellen met de computer

Henk Bakker van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden demonstreerde het programma *Nedercom spelling*. Met dit programma kunnen eerstejaars-studenten hun spelvaardigheid trainen. Ze hebben in feite geen docent meer nodig.

De computer organiseert de leerweg van de student. Op grond van een instaptoets wordt bepaald waar zich de lacunes bevinden in de kennis van de spellingregels. Elektronisch wordt bijgehouden welke oefeningen de student maakt en welke scores hij daarbij behaalt. Fraude is uitgesloten. Ook het slottentamen en de beoordeling daarvan berusten bij de machine.

Na één jaar werken op deze manier constateert men aan de Hogeschool dat het rendement groter is dan bij traditioneel, klassikaal spellingonderwijs. Dit programma is duidelijk vanuit een specifieke doelstelling geschreven en dat is te merken aan de verzorgde uitvoering ervan. Een goed opgebouwd beeldscherm, muisbesturing, uitstekende feedback voor, tijdens en na het maken van een oefening, prima zinnen in oplopende moeilijkheidsgraad. Maar ook – en daar doken de deelnemers natuurlijk bovenop – een visueel aantrekkelijk spel ter afsluiting van iedere deeloefening.

Marlies Averdijk

Is er nieuws onder de zon?

In de lezingen werden dingen verteld die voor studenten Nederlands van de Hogeschool Midden Nederland in Utrecht en de Hogeschool Holland in Diemen verplichte tentamenstof zijn: leesstrategieën bij voorbeeld – die door Simone Walvisch werden besproken – of hoe je het leesniveau van je leerlingen kunt bepalen – waar Clara van den Eeden het over had. Dat betekent in ieder geval dat we *up to date* onderwijs krijgen.

Sprekken en luisteren

Helge Bonset van de Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) begon met een flinke opsomming van onderzoekscijfers, om te laten zien dat er een enorme kloof bestaat tussen wat men nodig vindt voor het onderwijs in spreken en luisteren en wat er in de praktijk in de lessen gedaan wordt.

In de basisvorming zal het spreek- en luisteronderwijs een belangrijke positie gaan innemen. Daarom probeert de SLO de kloof tussen het ideale en het daadwerkelijke spreek- en luisteronderwijs te dichten. Dat gebeurt via het ontwikkelen van nieuw (toets)materiaal en het geven van duidelijke richtlijnen voor het onderwijs. Voor de leerkrachten Nederlands wordt het daarmee gemakkelijker om zes van de twintig kerndoelen vorm te geven.

Bonset verwees ook naar een bij de SLO te verschijnen boekje over didactiek Nederlands in de basisvorming.

Studievaardigheden

Over integratie van studievaardigheden in het schoolvak Nederlands sprak Simone Walvisch. Het publiek kreeg een opdrachtje, dat het belang duidelijk maakte van het inzicht dat elke tekst op een eigen manier gestructureerd en om een eigen manier van lezen vraagt.

Een kopie uit het boek *Leren Communiceren* bracht de vaste structuren van verschillende teksten onder de aandacht. Als de leerlingen leren inzien met welke tekstsoort ze van doen hebben en wat hun eigen leesdoel is, dan kunnen ze hun leesstrategie bewust bepalen. Dat is nodig om effectief te kunnen studeren. Het zich eigen maken van leesstrategieën moet bij het vak Nederlands gebeuren, maar de leerling kan er bij alle vakken profijt van hebben.

Leesproblemen

Clara van den Eeden is directeur van de St. Ursula middenschool in Lier (België). 'Moeilijk leven, moeilijk lezen?' was de titel van haar lezing, die sprekende voorbeelden bevatte uit de praktijk rond moeilijk lezende kinderen uit het Beroepssecundair Onderwijs (BSO). Dat schooltype is te vergelijken met het Nederlandse Individueel Beroepsonderwijs (IBO).

Van den Eeden benadrukte dat met name moeilijk lerende kinderen zich op school 'thuis' moeten voelen. Vaak lukt dat niet door de afstand die er tussen thuismilieu en schoolmilieu bestaat. De leerkracht moet iets doen aan het negatieve zelfbeeld van moeilijk lezenden en hun faalangst.

Wat doen ze op de school van Van den Eeden aan leesproblemen? In het eerste jaar wordt het leesniveau van elke leerling bepaald. Meestal ligt het probleem op het vlak van technisch lezen. Van de vier uur Nederlands wordt er een besteed aan remediërend lezen. In kleine groepjes leest elke leerling op zijn eigen niveau. Na maximaal drie jaar leest vrijwel iedere leerling op het vereiste niveau. De spreekster liet ook bruikbaar materiaal zien.

Deze presentatie was een succes. Dit niet zozeer vanwege de nieuwtjes, maar meer vanwege

het overtuigende enthousiasme waarmee de spreekster bewees dat achterstanden op het gebied van het technisch lezen heel goed op te lossen zijn door middel van lessen remediërend lezen.

Marion Keiren

Reclame en wandelgangen

Het is spijtig dat zo weinig mensen uit de schoolpraktijk zelf op willen treden op zo'n dag. De praktijkverhalen, die vinden bijna alle deelnemers het leukst. Maar als er, zoals in de MBO-stroom, weinig praktijkdocenten een presentatie verzorgen, krijgen de meer theoretische onderzoeksverslagen de overhand. Deze vertrouwde tegenstelling theorie-praktijk werd op deze conferentie voor het eerst doorbroken. Op initiatief van de organisatoren waren er ook sprekers die in het kader van de basisvorming ontwikkeld lesmateriaal presenteren. Maar ik vraag mij af of de deelnemers daar nu zoveel nieuws gehoord hebben. Over de methoden werd meestal een algemeen verhaal verteld en hoe kun je dan in een half uur beoordelen of het gepresenteerde schoolboek nu echt beter is voor jouw leerlingen? Gelukkig leden de lezingen over Nederlands als tweede taal en intercultureel onderwijs niet aan dit euvel. De sprekers hadden allemaal wat nieuws te melden.

Zo'n conferentie is leuk, maar dan vooral vanwege de contacten in de wandelgangen met collegadocenten en vanwege de inspiratie en ideetjes die je van elkaar kunt opdoen, veel meer dan vanwege een kwalitatief uitstekend lezingenprogramma. De organisatie op de dag zelf stak goed in elkaar: alles liep op rolletjes.

Nieuw Nederlands

Methoden die inspelen op de basisvorming zijn er nog niet zoveel. De methode *Nieuw Nederlands* is er een van. Jan Schlebusch, een van de auteurs, vertelde zijn gehoor aan welke eisen een schoolboek volgens hem moet voldoen. Hij noemde veel bekende zaken, zoals

helderheid en overzicht, maar ook een paar dingen die je nog niet zoveel ziet in schoolboeken Nederlands. Zo is in *Nieuw Nederlands* bewust gekozen voor het expliciteren van de doelstellingen aan de leerlingen. Er is rekening gehouden met de kerndoelen van de basisvorming. Geprobeerd is zorgvuldig te zijn in didactisch opzicht, want dat is wat er volgens Schlebusch aan veel methoden schort (bijvoorbeeld bij taalvaardigheid in de onderbouw). Verder is gekozen voor een zakelijke, niet populairderige stijl.

Enkele van de deelnemers meldden vervolgens hun ervaringen met de methode. Er was commentaar op de tekstkeuze (van de zakelijke teksten: weinig uitdagend voor de leerlingen), op de lay out (teksten op rechter- en vragen op linkerbladzijde) en vooral op het antwoordenboek, waarin (nog) te veel fouten zitten.

Hoofdvak of hulpvak?

Moet taalvaardigheid Nederlands hoofd- of (ook) hulpvak zijn op de middelbare school? Over die vraag ging de lezing van Korrie van Helvert.

Zij maakte duidelijk dat er in de bovenbouw van het HAVO en VWO een sterk beroep wordt gedaan op de taalvaardigheden van leerlingen. Docenten (van de zaakvakken) nemen aan dat de taal van hun vak voor de leerlingen transparant is, maar dat is vaak niet het geval. Als illustratie liet Van Helvert een lastige tekst zien uit het Centraal schriftelijk eindexamen Geschiedenis voor het VWO uit 1989.

De vraag is natuurlijk wie leerlingen – en dan met name anderstalige leerlingen – moet leren omgaan met zulke vaktalen: de docent Nederlands of de docenten van de vakken. Van Helvert stelde dat de leerkracht Nederlands de leerlingen in elk geval de nodige leesstrategieën moet bijbrengen. Het geven van definities moet voorbehouden blijven aan de vakdocenten. Uiteraard moeten de leerkrachten Nederlands en de leerkrachten van de zaakvakken overleggen en zich gezamenlijk over het probleem buigen.

Dat dat laatste zeker niet gemakkelijk is, vertelden ook enkele deelnemers. Het komt voor dat zaakvakdocenten ontkennen dat er een taalprobleem bestaat, of dat ze vinden dat alles een taak van de docent Nederlands is. Soms

leidt dat zelfs tot moeilijkheden tussen zaakvakkers en docenten Nederlands of tussen vakdocenten en leerlingen die om verheldering vragen. Van Helvert raadde de deelnemers aan om vakdocenten een schema te bieden waarmee zij het taalgebruik in hun materiaal kunnen analyseren.

Interculturele verhalen

Hoe verschillend twee docenten met hetzelfde materiaal kunnen omgaan, vertelde Michiel van der Arend. In twee brugklassen is geobserveerd hoe de leerkracht het boekje *Jacinta; verhalen uit Peru* gebruikte. Dit boekje werd ontwikkeld in het VADO-project.³

De ene leerkracht gebruikte het boekje om er het tekstverklaren (technisch gezien) mee te trainen, wat mag blijken uit de volgende instructie: 'Dat betekent dat ik heel officieel de vragen laat beantwoorden. Dus hele antwoorden geven en proberen erachter te komen hoe we dat allemaal precies moeten formuleren [...]'.¹

Er was weinig aandacht voor tekstinhouden, waardoor interculturele elementen niet aan bod kwamen. De andere leerkracht besteedde veel meer aandacht aan leesstappen en aan interculturele inhoudselementen.

Dit onderzoekje is nog niet afgerond. Een nadere uitwerking van de observatiegegevens en interviews met de docenten staan nog op het programma.

Noten

- 1 Voor de volledigheid: Vereniging van Leraren in Levende Talen, Vereniging voor Didactiek van het Nederlands (VDN), Vereniging van Leraren Nederlands in het Gemeenschapsonderwijs (VLENGO), Vereniging voor het Onderwijs in het Nederlands (VON), Vereniging van Vlaamse leerkrachten (VVL), Vereniging van Vlaamse Moedertaaldidactici (VVM)
- 2 Dat was de ondertitel van de programmatoelichting die alle deelnemers vooraf kregen thuisgestuurd.
- 3 Het VADO-project is een project van de Hervormde Stichting Jeugd- en Jongerenwerk in Amsterdam. Men maakt lesmateriaal voor mondiale vorming en intercultureel onderwijs.